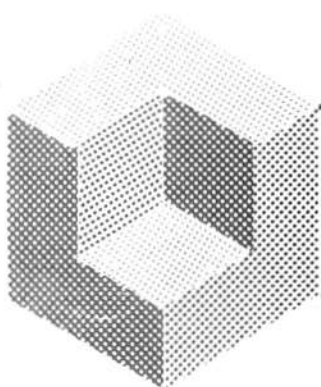

Beszámolók • Szemlék • Közlemények

INFORMÁCIÓS RENDSZEREK, INTÉZMÉNYEK

A holnap tudományos tájékoztatási rendszerei
egy osztrák prognosztikai kutatás tükrében

Számos jele van annak, hogy a tudományos tájékoztatás többé nem tudja hatékonyan betölteni szerepét. A kutatások duplikálódása, ugyanannak a műnek többszörös kiadása, a személyesen szétküldött tanulmányok jelentős mennyisége stb. mind-mind komoly figyelmeztetés ebben a tekintetben. Ha pedig a tájékoztatás nem lesz az emberi tudás nagy memóriájának fontos alkotórésze, akkor nehézségek adódhatnak a tudomány jövőbeli fejlődését illetően is.

Az Osztrák Tudományos Akadémia 1976–1978-ban *irányított kutatást indított* a tudományos tájékoztatás jelenlegi helyzetének és lehetséges jövőbeli fejlődésének felmérésére. Főleg az osztrák tudományos tájékoztatás problémái kerültek terítékre, de mivel a tudományos tájékoztatás, akárcsak a tudomány, nemzetközi jellegű, a vizsgálat eredményei nemcsak Ausztria, hanem más országok számára is hasznosíthatók.

A vizsgálat módszere

A többi tudományhoz hasonlóan a tájékoztatás-tudomány terén is kevés a prognosztikai célnak megfelelő statisztikai vagy egyéb alapkutatás, s így ez az osztrák kutatás az ún. *delphi módszer* alkalmazása mellett döntött.

Ennek a kutatási módszernek az a lényege, hogy a vizsgált probléma megoldásába *a szakemberek széles körét vonja be kérdőívek alkalmazásával*. A központi kérdőív az első lépésben rendszerint igen kiterjedt és mondhatni strukturálatlan kérdéstömeget tartalmaz.

Ennek az a célja, hogy a megkérdezett szakemberek a válaszadáson túlmenően lehetőleg korrigálják is a kérdőívet, s ezáltal feltárják a vizsgált téma szempontjából a faktortényezők és tendenciák minél szélesebb körét.

A kérdőív kérdései a vizsgálat folyamán *egyre sokoldalúbbak és strukturáltabbak lesznek*. Rendszerint a harmadik forduló után vesz fel a kérdőív olyan formát, amely reális és megbízható alapot kínál a következtetések levonásához. A még ezúttal sem tisztázott problémák újabb fordulót igényelhetnek.

E kutatásban a résztvevőket *három csoportba* sorolták:

tudósok és kutatók,
könyvtári és tájékoztatási szakemberek,
tájékoztatási intézmények vezetői.

Mindegyik csoportban több mint 30 személy vállalkozott a kérdőívek kitöltésére.

Diagnózis

A vizsgálat valamennyi prognosztikai kérdése a *2000-ig terjedő időszakra vonatkozott*. Főleg annak a megfontolásnak alapján, hogy tudományos igénnyel csak azt az időszakot érdemes vizsgálni, amelyre vonatkozóan megfelelő adatok állnak rendelkezésre.

A tájékoztatási rendszert is, mint minden más rendszert, nyilvánvalóan befolyásolni fogják az előre nem látható események. Ezért szükséges volt a vizsgálatban résztvevőkkel megegyezni abban, hogy a jövőt illetően valamennyi becslésnek *ceteris paribus* (azonos körülmények közötti) *feltevésen kell alapulnia*.

Tették ezt annak ellenére, hogy a többség szerint az elkövetkező 20–30 esztendő nagyobb változásokat hoz.

Fontos volt az az előzetes kérdés is, hogy a tájékoztatási rendszerrel mint egységes egésszel célszerű-e foglalkozni, vagy pedig – a különböző tudományok fejlődése miatt – a rendszer vizsgálatának szakterületenkénti felbontása szükséges-e. A legtöbb résztvevő az előbbi megoldást tartotta jónak.

A vizsgálat egyik fő célkitűzése az információáradat okaira és méreteire vonatkozó kérdéssorozat kialakítása és megválaszolása volt. Mint ismeretes, az információk számának növekedése objektív jelenség. A tudományos publikációk számának megkettőződési ideje 10–15 év, a legmagasabb szintű tudományos munkáké pedig 20 év.

A munkacsoport tagjai szerint a tudományos kiadványok száma 2000-re megkétszereződik. Ez a növekedés progresszív lesz (azaz a növekedés üteme is növekszik), és az ezredforduló után sem ér véget. Az emberiség tudása azonban, ami nem azonos a publikációk mennyiségével, a 2000. évig csak 50–80%-kal fog növekedni, és valószínűleg nem lépi túl a lineáris jelet.

A szakembereknek az a véleménye, hogy Ausztria általában 3–5 évvel marad el a legfejlettebb tájékoztatási rendszerekkel rendelkező országok mögött. Ez a helyzet nem szükségképpen hátrányos, sőt bizonyos szempontból még előnyös is lehet. Ugyanis lehetővé teszi Ausztria számára a szakutca elkerülését és azt, hogy tanulhat mások hibáiból.

Irányzatok, trendek

Az előzőekben a hangsúly inkább a leíró megállapításokon volt, a következőkben a normatív és extrapolatív előrejelzésekről és a két szempont közötti különbségről lesz szó:

- a normatív prognózis annak megállapítására törekszik, hogy a jövőnek hogyan kellene alakulnia a célkitűzések, a kívánságok, az optimális elképzelések szerint;

- az extrapolatív prognózis viszont azt próbálja megfogalmazni, hogy a jövő a legnagyobb valószínűség szerint hogyan fog alakulni a reális becslések alapján.

A kétféle előrejelzés állításai hol eltérőek, hol pedig megegyeznek egymással. A kutatási jelentés gyakran a mindkét szempont szerinti előrejelzéseket közli.

A vizsgálatnak ebben a részében a döntő kérdés az információáradat feletti uralom problémája volt. A megkérdezett szakemberek véleménye szerint a tájékoztatási problémáinak megoldását a már meglevő eszközök és módszerek széles körben való alkalmazása biztosíthatja. Mind elméletileg, mind gyakorlatilag fontos lesz ezeknek az eszközöknek a használatára irányuló jobb képzés és tájékoztatás.

A teljesen új információátviteli módszereket és információkeresési megoldásokat a megkérdezettek a mindennapos gyakorlat szempontjából nem látták különösebben jelentősnek.

A tájékoztatás hagyományos eszközei, a könyvek és folyóiratok még 2000-ben is fontosak lesznek, mivel a megjelenő tudományos publikációk 60%-át teszik majd ki. A mágnesszalagon és mikroformákban kibocsátott publikációk részesedési aránya 25%-ra fog növekedni, és majd az ezredfordulót követően éri csak el a kívánatos 35%-ot. A kutatási jelentések és egyéb anyagok mintegy 15%-os részesedést érnek el az ezredfordulóig.

A tudományos kiadványok média-összetételében bekövetkező arányváltozások természetesen összefüggnek a tudományos tájékoztatás struktúrájában beálló változásokkal. A 2000. évig előreláthatólag a könyv jellegű dokumentumok és a könyvtárak lesznek még a legfontosabb források a tudományos tájékoztatás terén. Azonban a jövő felhívja a könyvtárak figyelmét a nem nyomtatott bibliográfiai forrásokra pl. a mágnesszalagos és mikrofilmes adattárakra. Ezek részesedési aránya 2000-ben 10% lesz.

A szelektív információterjesztés jelentősége növekedni fog. Optimálisan az összes szolgáltatásnak mintegy 30%-át kellene terminálokon keresztül közvetíteni, de jó, ha ennek a fele valósul meg 2000-ig. A tudóstól tudósig történő személyes kommunikáció meg fogja tartani a maga kis, de igen fontos szerepét: a bibliográfiai információknak mintegy 5%-a fog ilyen módon áramlani.

Az előrejelzések az ezredforduló tájékoztatási rendszerének képét a következő általános tendenciák szerint vetítik elénk: hangsúlyátvétel várható az irodalmi tájékoztatásról a ténybeli (faktografikus) tájékoztatás, az egyes könyvtárakról a könyvtári hálózatok, a passzívról az aktív tájékoztatás, a hatóságilag irányított intézményekről a magánintézmények, a centralizáltról a decentralizált használat, a nemzeti intézményekről a nemzetközies javára.

Az információáradat problémáinak megoldásában fontos szerepe lesz egyrészt a használók, másrészt a könyvtári és tájékoztatási szakemberek oktatásának és képzésének.

A megkérdezettek egyetértettek abban, hogy a felhasználók képzését már kb. tízéves korukban el kell kezdeni, és ennek folytatódnia kell a legmagasabb (egyetemi) képzés ideje alatt is. Az így kapott képzést azután tanfolyamoknak és posztgraduális képzési formáknak kell elmélyíteniük. A prognoszták szerint azonban nem valószínű, hogy 2000-re ezen a téren az ideális helyzet megvalósul.

Sokkal ellentmondásosabban alakult a könyvtári és tájékoztatási szakemberek oktatásának és képzésének kérdése a szóban forgó vizsgálatban, bár itt csak az optimális helyzet előrejelzése volt a feladat. A feltevés szerint ui. a megvalósítás nagyrészt a pénzügyi adottságoktól függ.

A könyvtárosok és tájékoztatói szakemberek képzésének optimális megoldását az egyetemi oktatás keretében látták, valamelyik más szaktudományi tárggyal összekapcsolva. Ez a képzési forma lehetővé tenné az elmélyült tájékoztatótudományi ismeretek megszerzését éppenúgy, mint annak alkalmazását valamelyik szakterületen. A második legjobb megoldást az egyetemi posztgraduális képzés biztosítaná a már egyetemi végzettségűek számára. Itt a fő probléma egyrészt a képzési idő elhúzódnása, másrészt pedig a tájékoztatás kérdéseivel való foglalkozás késői megkezdése. Végül a szakemberképzésnek kevésbé kívánatos formája lehet az egyetemen kívüli tájékoztatótudományi tanfolyamok elvégzése, a technikai (szakközépiskolai) szinten szerezhető szakképzettség. De bármilyen formában történjen is a szakemberképzés, annak előbbi megkezdése feltétlenül szükséges.

Problémák

A tájékoztatói rendszer továbbfejlesztése jelentős pénz és időt igényel. Felvetődik a kérdés, mi történik akkor, ha a szükséges feltételek hiányában a tájékoztatói rendszer nem tudja betölteni rendeltetését. A résztvevők egy veszély- és egy krízis-jegyzéket állítottak össze válaszként e kérdésre.

A veszélyek: párhuzamos kutatások; mind nagyobb függőség külföldi államoktól a tájékoztatás területén; politikai megtévesztések és visszaélések lehetőségeinek növekedése; a titkosság elburjánzása; a tudósok érzékének csökkenése az új eszmék iránt.

A krízisek főleg az alábbi jelenségekkel lesznek kapcsolatosak: nem elegendő pénzügyi támogatás; az együttműködés és koordinálás terén mutatkozó hiányosságok; a szakképzett személyzet terén jelentkező szűk keresztmetszet; a gépek és a terminológia szabványosításával kapcsolatos lemaradás; a jogi és társadalmi problémák megoldatlansága; kevés új találmány.

Következtetések

A vizsgálat végül is öt pontban foglalta össze azokat a legfontosabb javaslatokat, amelyek az osztrák tájékoztatói rendszer fejlesztése szempontjából közvetlenül fontosak és a korlátozott erőforrások mellett is viszonylag gyorsan megvalósíthatók. Ezek a következők:

1. Osztrák tájékoztatói „clearing-house” létrehozása (könyvek és folyóiratok központi katalógusa, általános tájékoztatói központ a tudományos tájékoztatás rendszerét érintő kérdésekben).

2. A könyvtár- és tájékoztatótudomány alapvető kérdéseivel foglalkozó egy vagy több „intézet” alapítása (az oktatási feladatokra és lehetőségekre való tekintettel lehetőleg egyetemeken belül).

3. A kutatás és fejlesztés célját szolgáló osztrák dokumentációs központ létesítése (az összes folyamatban levő és befejezett osztrák kutatás állandó dokumentációjának ellátására).

4. A tájékoztatás terén nagyobb figyelem és anyagi támogatás biztosítása a felhasználók és a könyvtári és tájékoztatói szakemberek oktatására.

5. Jobb és elmélyültebb „Public relations” kialakítása.

/RAUCH, W.: Scientific information and documentation systems tomorrow: the example of Austria. = Journal of Information Science. 1. köt. 1. sz. 1979. p. 35–41./

(Balázs János)

Miként fejlődnek tovább a csehszlovák tudományos, műszaki és gazdasági információs rendszerben a kommunikáció?

A tudományos, műszaki és gazdasági információs rendszer az utóbbi húsz évben a folyamatos minőségi fejlődés állapotában volt. Az információfeldolgozás gépesítésének első kísérleteitől egyes műveletek vonatkozásában eljutott a félig és a teljesen automatizált folyamathoz. Mindinkább elvárják tőle, hogy — az automatizált irányítási rendszerek részeként — a tudományos—műszaki haladás támpilléreivé váljék, hogy optimális formában biztosítsa a kutatás és fejlesztés, valamint az irányítás releváns és komprimált információellátását.

Ebben az összefüggésben stratégiai jelentőségűvé válik a rendszeren belüli, az egyes alrendszerek közötti és a rendszer környezete felé irányuló kommunikáció kérdéseinek lehető legjobb — leghatékonyabb és leggazdaságosabb — megoldása.

A kívánatos kommunikációs rendszernek egy meghatározott központ és az egyes megyékben található fiókok között biztosítani kell a sokszoros távhívást, a szerkezetében nagyjából-egészéből azonosnak kell lennie az ország egyéb információs rendszereiben kialakult szerkezettel.

A tudományos, műszaki és gazdasági információs rendszerre jellemző adatok távolsági átvitelének átfogó megoldása egyelőre csak néhány koncepció és prognózis szintjén létezik. A leginkább elfogadott elképzelés szerint a távolsági adatátvitel kommunikációs csatornáit csillagszerűen ágaznának ki a Tudományos, Műszaki és Gazdasági Tájékoztatási Központ Központi Műszaki Bázisából (Ústředí vědeckých a ekonomických informací — Ústřední technická základna, ÚVTEI—ÚTZ) az ágazati információs központok mint technológiai csomópontok felé (1. ábra).